

DEMOSTENE BOTEZ – UN CĂLĂTOR DECEPȚIONAT

AMALIA DRĂGULĂNESCU*

„Călători suntem noi înaintea Ta și pribegi,
ca toți părinții noștri!” (1 *Paralipomena*, 29, 15).

Dincolo de orice criteriu, referitor la spațiu sau la timp, *călătoria* este fie *interioară*, fie *exterioară*. Pentru omul extrovertit, a călători semnifică o acțiune extensivă, așadar, paradoxal, limitată, pe când, pentru insul interiorizat, aceasta înseamnă o reverberație nesfârșită în propria persoană, acolo unde dimensiunile metafizice sunt, iarăși, fără margine. Cel dintâi urmărește o mișcare întru câtva *centrifugă*, de risipire a sinelui, în schimb, călătorul absolut urmează o traiectorie *centripetă*, revenind mereu la sine și părând, de aceea, mereu nemulțumit de posibilitățile călătoriei. În altă ordine de idei, există o călătorie predominant *vizuală*, care se adresează mai ales văzului, cu miză expansionistă, de asimilare a teritoriilor, al doilea tip de călătorie impunându-se cu precădere *auzului interior*, înțelegerii mai profunde a lucrurilor, păstrării pe durată mai îndelungată a celor dintâi impresii.

Pentru orice scriitor, călătoria este un pretext, și nu adevărata rațiune, pentru că adâncul ei țel este „să putem reinventa singuri tot, potrivit unui cod personal. Pentru mulți dintre noi, voiajori impenitenți, călătoria e un scop în sine. Plecărilor spre alte locuri conțin mirajul metamorfozării. Sperăm că distanțele ne vor schimba, ne vor ușura, că în kilometri se vor toci obsesiile, că ne vom uita prin hoteluri și cabane incertitudinile, prin gări și cărări suferințele, că cerul altfel de deasupra îl va colora altfel și pe al nostru dinăuntru” (Pruteanu 1972: 22).

Pentru Nikos Kazantzakis, „marele călător”, cum îl numea exegetul Petros Haris, călătoria este o inițiere și o provocare, deopotrivă. „Acest glas nemilos – Tigroaica, tovarășa mea de călătorie – mă însoțea în toate călătoriile mele. Pe toate le-am văzut împreună. Am mâncat și am băut amândoi la mesele străinătății, am suferit împreună, ne-am bucurat împreună de munți, de femei, de idei. Și, încărcăți de prăzi, plini de răni, ne întoarcem de-acum în răcoroasa, liniștita noastră chilie... și ne gândim la câte am văzut și la câte avem încă să vedem. Ne bucurăm amândoi că toată lumea aceasta, văzută și nevăzută, este o

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

taină nedezlegată, adâncă, de neînțeles, dincolo de minte, de năzuință, de certitudine” (Kazantzakis 2013: 7–8).

Scriitorul român Demostene Botez face parte din categoria puținilor călători care se simt dezamăgiți, oarecum neîmpliniți în urma călătoriilor întreprinse, cu toate că are parte de unele destinații covârșitoare pentru muritorul de rând – lumea mediteraneeană; spiritul antic, egiptean al Africii; inima veche a lumii arabe. Mai întâi, călătorul încearcă să facă un pact cultural cu tot ceea ce înseamnă ghidurile turistice, ca până la urmă să le dea la o parte cu nonșalanță, să renunțe la ele definitiv, pentru că sunt insuficiente. Pe această cale, a pătrunderii cu propriul suflet a teritoriilor, simte o mai mare libertate; aceasta este însă depășită, la un moment dat, de imaginație, de închipuire, încât, în cele din urmă, se simte decepționat, din cauză că este „devorat” de călătoria însăși, din cauză că un anumit orizont de așteptare, într-un sens mai concret, nu se suprapune perfect peste ceea ce întâlnește la propriu.

Volumul intitulat *În căutarea mea*, având subtitlul *Călătorii*, reprezintă un periplu desfășurat pe mai multe continente, integrând secvențele *Marsilia*, *Mediterana*, *Egipt*, *Siria*, *Liban* și *Palestina*. Episodul *Marsilia* evocă, în ansamblu, „un aspect oriental, dar cu mai multă mișcare, fără adormire lentă, ci cu aprigă energie” (Botez 1933: 54). Totuși, starea generală de *dolce farniente* a tuturor persoanelor întâlnite este destul de accentuată, tipologia comună a marsiliezilor fiind constituită din „burtoși”, sergenți de stradă, chelneri bonomi, asemănați, nici mai mult, nici mai puțin, cu niște baloane vorbitoare. Dintre obiectivele întâlnite, mai impresionante sunt vechiul port, care începe și încheie acest voiaj, Quai des Belges, restaurantul Pascal, promenada Cannebière, cartierul Marsilia veche, Château d’If (unde umbra lui Alexandre Dumas se întâlnește cu urmele lui Monte-Cristo), o întregă lume circulară („unele lucruri se mai văd încă o dată răsturnate, și peste care vechiul port de pe celălalt țărm urcă în sus cu stele mici și sărace un cer artificial și plâpând” – *ibidem*: 15). Motivul *ubi sunt* planează asupra istoriei regiunii, începând de la originea celto-elenă, cu întemeietorii Gyptis și Protis, apoi cu epoca medievală, centrată pe mănăstirea Sfântul Victor, precum și pe rememorarea valurilor migratoare de vizigoți, burgunzi, ostrogoți, franci, lombarzi, normanzi, sarazini, continuând cu ciuma teribilă din 1720, și sfârșind brusc cu o breșă în real – „Pe treapta unică a intrării, un cerșetor căzut, cârpă omenească cenușie și diformă” (*ibidem*: 33). Când se referă mai ales la cartierul vechi, scriitorul constată, cu amărăciune, că trecutul este mai puțin sinistru decât prezentul. Pentru a mai îndulci astfel de considerații, Botez descrie, cu destule amănunte, unele feluri de mâncare din sudul Franței, și celebra „buiabesă” (fr. *bouillabaisse*), despre care consideră, autoironic, că nu deține decât cunoștințe teoretico-științifice, se dovedește o adevărată oroare gastronomică pentru cei care nu sunt obișnuiți, fiind mai precis niște „bucăți de pește amestecate ca-n urma unui cutremur submarin” (*ibidem*: 17).

De asemenea, pentru a contracara, la modul artistic, sentimentul de straniețate resimțit în această călătorie, memorialistul intră în mrejele subiectivismului, pentru că, la o anumită terasă, atmosfera de intimitate îi aduce în minte casa părintească de la Hulub, iar unul dintre chelneri, de la localul Pascal, în stil maur (asemuit cu un

zepelin domesticit), are gesturile și atitudinea unui stăpân de han moldovenesc. În sfârșit, declară cu multă ironie și umor: „Nu suntem apți pentru buiabesă [...] Am devenit din copii regășiți, clienți detestabili” (*ibidem*: 24). Pe de altă parte, strada principală din Marsilia este un carusel în care se perindă tot felul de obiecte pitorești – șoșoni Tretorn, pălării Mossant, ceasornice Longines, într-o dezordine boemă, lucruri care însă îl lasă aproape indiferent pe vizitator. La un moment dat, acesta caută o carte anume, un ghid turistic, pe care îl definește drept „unealta autodidactului care crede că a devenit savant” (*ibidem*: 26). Încântarea și dezgustul se îmbină paradoxal, mai ales atunci când sunt urmărite spectacolele cu toreadori amatori, sau chiar cu toreadori veritabili, oscilând între surprinderea frumuseții vânjoase a taurului care tresare între oameni și „o atmosferă de antract într-un teatru cu golani” (*ibidem*: 33), o parodie în esență. Adesea, naratorul se simte cel mai stupid dintre spectatori, însă pe alocuri reușește să surprindă nuanțele comic-amare ale desfășurării de forțe, de exemplu atunci când urmărește alergătura înspăimântată a unora, chiar și atunci când taurul se oprește din goană impasibil. Spre final, recunoaște că „numai taurul nu m-a indignat. Și sunt bucuros de izbânda lui” (*ibidem*: 37). Această mizantropie, precum și o oarecare fraternizare cu soarta necuvântătoarelor, este resimțită în mai toate fragmentele de călătorie din pseudojurnal.

În cele din urmă, și în mod surprinzător, călătorul se arată decepționat de această localitate, Marsilia, tulburând unele reprezentări exaltate, adâncind în schimb impresia de decrepitudine, cu deosebire despre „acel cartier vechi, în care, de sute de ani, oamenii se zbat zadarnic să iasă din mizerie și se dau mereu la fund” (*ibidem*: 52). Impresiile acestea, predominant negative, provin din dezabuzarea omului preaștiutor de carte, care, suprasaturat de informațiile acumulate despre anumite locații turistice, preferă să renunțe întru câtva la acestea și să (re-)descopere acele locuri superbe, ca pe niște regiuni aproape virgine, ignorând în mod voit codurile culturale deja asimilate.

Deși mai extinsă, secțiunea *Pe Mediterana* este mai amorfă, detașându-se doar vaporul Alessia, care duce către destinație, apoi o „mulatresă” care atrage atenția naratorului, precum o himeră („o copilă cu farmec de depărtări în ochi și în priviri, bronzată de soare, cu o naivitate de mic animal sălbatic și curios” – *ibidem*: 45), chelnerul-șef, cu ținuta unui împlânzitor de fiare, medicul de pe vas, amestec de Mephisto și Faust, greul Pilafaki, mademoiselle Martin, americanca („transatlantica”) ș.a. Scriitorul surprinde aproape fotografic fizionomiile stereotipe ale partenerilor de voiaj, amestecând laolaltă o certă nostalgie cu rămășițe de umor involuntar. Despre chipurile întâlnite afirmă, în ton autoreferențial – „Poate pentru totdeauna vor face parte dintr-o galerie a mea, ca niște tipuri de mine însumi create” (*ibidem*: 56). Pe alocuri, unele peisaje induc o atmosferă plină de meditație și de reverie, ca vulcanul Stromboli, evocare a focului de la începutul lumii, sau strâmtoarea Messina, mai puțin spectaculoasă. În alt plan, portretele, atunci când există, au nuanțe percutante, contururile trăsăturilor inefabile fiind evidențiate prin intermediul unor metafore speciale, construite prin procedeul contaminării. Spre finalul călătoriei, Demostene Botez își exprimă din nou un oarecare scepticism și un soi de inexorabilă

amărăciune, călătoria fiind doar o consolidare a truismului că totul este trecător („Era liniște și senin. Cerul era tot deschis, și dacă Dumnezeu ar fi existat, l-aș fi văzut în cer în sara aceea” – *ibidem*: 72).

În următoarele două secțiuni, *Egipt și Siria–Liban*, amintirile sunt mai diluate, însă în același timp mai crude – imaginea sfâșierii, la propriu, a unui vultur la bordul navei, de către sirieni, într-un ritual aproape păgân; apăsarea climei insuportabile („Parcă apele mării s-au urcat în sus evaporate și ne cuprind în valuri nevăzute și fluide” – *ibidem*: 77). Portul Alexandriei nu produce emoții semnificative, în schimb lumina extremă a Egiptului, casantă și albă, simțită ca ivindu-se de pe o altă planetă, rănește sensibilitatea privitorului. Coborârea pe tărâmul acestei țări cvasibiblice aduce în memorie diverse coduri culturale. O excelentă surprindere a unor detalii denotă un ochi format cu ceea ce înseamnă realitatea umană: la un inert fumător de narghilea, „numai în globul de sticlă al trabucului, suvițele de fum se încolăcesc ca niște stafii de șerpi” (*ibidem*: 83); la egipteni, „pielea lor lucie și negrie nu putrezește niciodată” (*ibidem*: 87). Croaziera în sine, văzută ca o organizație secretă, îngreudește într-o măsură spiritul de libertate al memorialistului. Un oarecare sentimentalism copleșește din când în când percepțiile propriu-zise, astfel încât firul de praf de pe marginea drumului care duce către pierduta bibliotecă din Alexandria poate proveni chiar din cenușa acesteia. Insesizabil, dorul de Moldova natală ia locul acestor reprezentări livrești, căci până și bărcile „au forma caracteristică a unei opinci, iar catargul are o anexă încovoiată în vârful care evoacă un aer gânditor și obosit” (*ibidem*: 95).

În schimb, condiția degradantă a femeilor arabe constituie prilej de decepție și meditație amară, acestea fiind mereu doar niște „momâi negre, îndoliate pe viață fără să știe pentru ce”. Delta Nilului e dezolantă, semănând cu apele tulburi ale Dunării, primăvara. În această monotonie, singurul lucru care atrage deodată magnetic toate privirile sunt piramidele. Moscheea lui Hassan, observată în cele mai mici detalii, strivește sub greutatea ei spirituală muritorul de rând, ultimul flash din acest loc fiind imaginea cerșetorului care se roagă și care dă seamă de prezența nevăzută a lui Allah. Din aceste reflecții, cititorul este sustras cu ajutorul notațiilor umoristice, despre mamelucii pur și simplu masacrați de explicațiile ghidului, sau despre idila întrețesută între o institutoare franceză și un văduv arab, ori despre aventura prin deșert pe spatele cămilelor, sau despre un englez bine conservat de alcool. Dincolo, însă, de inutilitatea, deziluzia, ba chiar stupiditatea piramidelor, pustiul impune ca un adevărat personaj („Rămân singur cu pustiul în față și am deodată impresia că sunt în fața unui Dumnezeu sau la poarta împărăției lui” – *ibidem*: 103). Din toate, rămâne numai exclamația livrescă a scriitorului Paul Morand: „rien que la terre”, preluată de Demostene Botez.

Desigur, mult discutatele, în ultimul timp, relații dintre identitate și alteritate își găsesc ilustrarea, în plurivalența lor, în această carte referitoare la sinuoase călătorii, scrisă, surprinzător, în liniștea imperturbabilă a mănăstirii Agapia, așadar într-o insulă a tăcerii, meditației, și a reflecției permanente. „Analiza raportului *identitate/alteritate*, înțeles ca diferență în cazul alterității *fundamentale*, sau ca o

unitate de contrarii, *alterul* fiind coexistent *eului*, în cazul alterității *interioare*, duce la un numitor comun: alteritatea reprezintă o dimensiune a existenței umane, proiectându-se atât în exterior, cât și în interior. Întâlnirea cu Celălalt exterior, conflictuală în esență, asigură un dublu travaliu: identitatea este atribuită de către Celălalt (identitatea pentru Celălalt) și, paralel, este revendicată de sine însuși (identitatea pentru sine). Întâlnirea cu alteritatea în spațiul comunicării interumane asigură depășirea prăpastiei dintre Eu și Celălalt, statuând alteritatea într-o dimensiune originară” (Ciobanu 2008: 89.). Între eu și celălalt, între sinele restrâns și divinitatea nesfârșită, în interiorul unei mari călătorii, nu există, pentru o persoană inteligentă, decât sentimente de decepție.

BIBLIOGRAFIE

- Bărbulescu 1983 = Simion Bărbulescu, *Viața ca roman trăit*, București, Editura Albatros.
 Botez 1933 = Demostene Botez, *În căutarea mea. Călătorii*, București, Editura Adevărul.
 Ciobanu 2008 = Inga Ciobanu, *Deschideri spre o propedeutică a alterității*, în „Akademos” (R. Moldova), decembrie, nr. 4.
 Kazantzakis 2013 = Nikos Kazantzakis, *Jurnal de călătorie – Italia, Egipt, Sinai, Ierusalim, Cipru, Moreea*, București, Editura Humanitas.
 Pruteanu 1972 = George Pruteanu, *Drumuri prin memorie*, în „Convorbiri literare”, nr. 17, 15 sept.

DEMOSTENE BOTEZ – A DISAPPOINTED TRAVELER

ABSTRACT

Beyond any criterion of space or time, traveling is either *inside* or *outside*. For the extrovert man, traveling signifies an extensive action thus paradoxically limited, while for the introvert, it means an endless reverberation within himself, where the meta-physical dimensions have, again, no edge. Though the first follows a somewhat *centrifugal* motion, of self scattering, the absolute traveler follows a *centripetal* trajectory which always goes back, and therefore, always being dissatisfied with the options of traveling. In other words, there is a predominantly *visual* journey, addressing especially to the sight, expansionist at stakes and of assimilating territories; the second type of traveling is itself predominantly to the *inner hearing*, to the deeper understanding of things, to keeping those first impressions for a longer term. The Romanian writer Demostene Botez is part of those few travelers who feel disappointed, somehow unfulfilled after their wanderings, although he takes part to some overwhelming destinations for a mortal – the Mediterranean world; the Egyptian ancient spirit of Africa, the old heart of the Arab world, all illustrated in the volume entitled *În căutarea mea. Călătorii*, and representing a journey conducted on several continents, following sequences such as *Marseille, The Mediterranean, Egypt, Syria, Lebanon and Palestine*. Within this extensive traveling, between *the Self* and the *Other*, between the limited self and the endless and intensely perceived deity, feelings of disappointment appear inevitably.

Keywords: *Demostene Botez, travel literature, France, Oriental world, cultural otherness, inner journey.*